

УДК 930.253:94(470:73)«1911»

Ю. В. ОРЕЛ*

**ЛИСТУВАННЯ ВІЙСЬКОВОГО АТАШЕ
ПРИ ПОСОЛЬСТВІ РОСІЇ У США А. К. БОДЕ
У ФОНДАХ ЦДІА УКРАЇНИ, м. КИЇВ**

Вперше публікуються листи з особового фонду Августина Боде, російського військового аташе при посольстві у Сполучених Штатах Америки у 1908–1912 рр., в яких розкривається стан російсько-американських відносин у 1911 р. та показані приклади співпраці між істориками обох країн.

Ключові слова: А. К. Боде; О. М. Виноградський; «American Historical Review»; російсько-японська війна.

В умовах формування української американістики важливого значення набувають дослідження архівних документів, що стосуються зв'язків українців з американцями до 1917 р. В українських архівах зберігається чимало документів, що розкривають відносини між представниками наших народів на особистому рівні, а не на рівні відносин між державними органами влади та установами. Зокрема, у Центральному державному історичному архіві України, м. Київ зберігається особовий фонд Августина Клементовича Боде (1871–1915), полковника російської армії¹, учасника Першої світової війни, який у період з січня 1908 р. до серпня 1912 р. був військовим аташе при посольстві Російської імперії в Сполучених Штатах.

У фонді відклалися господарські документи родини Боде, документи про службу К. К. Боде в Персії (Клемент Карловича Боде, секретаря посольства в Персії 1850-ті рр.), листування А. К. Боде та К. К. Боде, фотографії. Ці особисті документи представників родини Боде, що тривалий час була пов'язана з дипломатичною службою, на відміну від офіційних документів, дають унікальну можливість побачити, як сприймалися іноземці російськими підданими, які особисті відносини їх пов'язували. Значну цінність колекції становить листування А. К. Боде в ті роки, коли він перебував у Сполучених Штатах Америки.

Важливою темою російсько-американських відносин на початку ХХ ст. було змагання за поширення впливу на Далекий Схід. У листах, що публікуються нижче, саме Далекий Схід опосередковано, через пи-

* Орел Юлія Володимирівна – кандидат історичних наук, головний спеціаліст відділу використання інформації документів Центрального державного історичного архіву України, м. Київ.

тання висвітлення російсько-японської війни в тогочасній історіографії, є центральною темою.

Протягом російсько-японської війни відносини між Росією і Сполученими Штатами принципово змінилися. На початку війни, як відзначає російський дипломат А. П. Кассіні, в Америці панувало японофільство². Але вже через кілька місяців офіційно політику США визначали як «доброзичливий нейтралітет»³. Протягом війни від американців надійшла досить несподівана пропозиція викупити острів Сахалін у Росії за 200 млн доларів⁴, яка була відхилена російським урядом. Після низки поразок, яких зазнала російська армія протягом 1905 р., президент США Т. Рузвельт виступив з ініціативою проведення мирних переговорів між японськими і російськими уповноваженими на території США⁵, що закінчилося підписанням мирного договору в Портсмуті 23 серпня 1905 р.

Відтак протягом російсько-японської війни ставлення американської громадської думки змінилося від японофільства до русофільства. Це засвідчують документи особового фонду полковника Боде, у якому зберігаються численні запрошення на прийоми, урочисті події, культурні заходи, що відбувалися в головних політичних центрах США, листи від впливових американців Фредеріка Д. Гранта (сина президента Уліса Гранта), полковника Алекса Б. Дайера молодшого та ін.

Одним із проявів встановлення дружніх контактів між воєнними істориками стали листи, які ми публікуємо нижче, а саме: лист американського історика, редактора американського фахового історичного журналу «American Historical Review» Джона Ф. Джеймсона, та три листи від полковника Олександра Миколайовича Виноградського до військового аташе російського посольства в Сполучених Штатах А. К. Боде, написані протягом 1911 р. Основною темою цього листування була російська історіографія російсько-японської війни.

Так, листом Дж. Ф. Джеймсона, написаним 13 січня 1911 р., розпочалася історія спілкування відомого на той час історика з військовим аташе Російської імперії у США А. К. Боде. У той час американський вчений був редактором журналу «The American Historical Review». Він звернувся до полковника Боде з проханням допомогти зібрати для публікації відомості щодо виданої в Росії літератури про російсько-японську війну (док. № 1). У квітні та липні 1911 р., у №№ 3 і 4 XVI тому журналу, були опубліковані 2 розділи статті «The Literature of the Russo-Japanese War» (підписані криптонімом «Британський офіцер»). На підставі листів, що публікуються нижче, можемо зробити припущення, що після отримання листа (док. № 1) А. К. Боде і Дж. Ф. Джеймсон зустрілися і домовилися, що барон звернеться до компетентного респондента з приводу підготовки довідки про стан сучасної російської історіографії російсько-японської війни. Барон Боде, як свідчить листування,

звернувся з цим проханням до полковника О. М. Виноградського, автора вже на той час відомого першого та другого тому «Історії російсько-японської війни» (1908 і 1910 рр.). Лист О. М. Виноградського від 6 березня 1911 р. (док. № 2) містив довідку про стан вивчення зазначеної вище проблеми в тогочасній російській літературі. Інформацію, викладену в згаданому листі, надруковано у статті анонімного «британського офіцера» в липневому номері журналу «The American Historical Review»⁶. «Британський офіцер» у статті посилається на А. К. Боде, як джерело інформації, однак лист від 6 березня 1911 р. (док. № 2) дає можливість стверджувати, що автором цієї бібліографічної довідки був О. М. Виноградський. Розміщена у статті «The Literature of the Russo-Japanese War» довідка була перекладом нотаток полковника Виноградського, навіть характеристики книг, наведені у листі, майже слово в слово опинилися у згаданій статті у англійському перекладі.

Лист О. М. Виноградського (док. № 2) представляє світосприйняття образу американця в уявленнях тогочасного російського офіцера та є цінним документом до історії американської історичної науки, оскільки дозволяє прослідкувати прямий зв'язок між російськими науковцями – зокрема істориками військової справи, такими як О. М. Виноградський, та їхніми заокеанськими колегами, і встановити авторство бібліографічного нариса про російську історіографію російсько-японської війни. І хоча у ті часи обмін інформацією відбувався не настільки швидко, як зараз, але цей конкретний випадок дозволяє стверджувати, що матеріали, викладені полковником Виноградським у листі від 6 березня 1911 р. увійшли у липневий номер «The American Historical Review».

У збірці листів О. М. Виноградського до А. К. Боде уваги заслуговує і лист від 7 червня 1911 р. Крім опису щоденного життя у військових таборах того часу, полковник згадував і таку подію, як відвідання Кронштадту кораблями американської ескадри у складі дредноута «South Carolina», панцерників «Kansas», «Louisiana», «New Hampshire» та вуглевоза «Cyclors». Американці відвідували російський порт з 29 травня до 6 червня 1911 р. Микола II піднявся на борт «Louisiana» 2 червня 1911 р. Автор листа, проте, зазначав, що перебував у той час на польових навчаннях під м. Луга, тому особисто не був присутнім на урочистостях, пов'язаних з прийомом американських військових. В цілому лист просякнутий позитивними настроями і оцінками щодо російсько-американських взаємин.

Важливим для розуміння змін сприйняття американської політики у російській тогочасній громадській думці, був і найбільш останній лист О. М. Виноградського до А. К. Боде за 1911 р. (15 грудня), що зберігся у цій колекції. Окрім традиційних для листів цієї пори року привітань із Новим роком, він містив оцінки важливих політичних подій. На відміну від листа, написаного цим же дописувачем в червні,

у грудні автор загострював увагу на зростанні міжнародної напруженості навколо подій, пов'язаних з інтервенцією російських військ до Персії та висловлював занепокоєння, що втручання російських військ у перські справи призведе до погіршення відносин з Америкою.

Документи, що публікуються нижче, дозволяють не тільки встановити конкретні факти з історії розвитку історичної науки в Сполучених Штатах і встановити авторство однієї зі статей журналу «The American Historical Review»¹, але й показують існування стійких дружніх наукових зв'язків між вченими, що стало проявом політики співробітництва між урядами обох країн у період після 1905 р.

¹ Список Генерального штаба (исправлен по 1-ое июня 1914 года). Петроград, 1914. С. 341.

² Россия и США: дипломатические отношения 1900–1917. Москва, 1999. С. 50–52.

³ Там само. С. 2–53.

⁴ Там само. С. 82.

⁵ Там само. С. 87.

⁶ *British Officer. Literature of the Russo-Japanese War* // American Historical Review. V. XVI. № 4. July, 1911. P. 748–750.

№ 1

1911 р., січня 13. – Лист Дж. Ф. Джеймсона до А. К. Боде

Dear Sir,

My friend lieutenant-colonel Eben Swift of the General Staff of the United Army has been so good as to give me the inclosed* letter of introduction to you. It would be a great favor if I might be permitted to consult you respecting certain matters connected with an article on the Literature of the Russo-Japanese War which has been prepared for this journal by a British military officer of high standing. If you should be so good as to name any time, convenient to you, at which come to your house, I should be very greatly obliged.

Believe me to be, with the highest regard,

Your obedient servant,

J. F. Jameson

ЦДІАК України. Ф. 836. Оп. 1. Спр. 27. Арк. 11.

Переклад

Шановний пане,

Мій колега підполковник Ібен Свіфт з Генерального штабу Об'єднаної армії був настільки добрим, щоб дати мені рекомендаційний лист до Вас. Я був

* Так у тексті.

би Вам зобов'язаний, якщо б Ви дозволили мені проконсультуватися щодо деяких питань, пов'язаних зі статтею про літературу на тему російсько-японської війни, яка була підготовлена для нашого журналу британським військовим офіцером високого рангу. Якби Ви були настільки добрі, щоб призначити мені час зручний для Вас, в який я зміг би до Вас прийти, я був би Вам дуже вдячний.

З виразами найвищого пошанування,
Ваш покірний слуга,
Дж. Ф. Джеймсон

№ 2

1911 р., березня 6/19. – Лист О. М. Виноградського до А. К. Бодє з бібліографічною довідкою

Многоуважаемый барон Августин Клементинович*!

Очень рад быть Вам полезным и с величайшим удовольствием присылаю Вам, т. е. прилагаю составленную мною справку**. Надеюсь, что она Вас удовлетворит.

В составлении сего я придерживался следующего порядка: первые 4 N-ра – это те, которые обнимают историю всей войны, прочие – отдельные периоды, а также субъективные впечатления.

Что же насчет моего труда, то я строго гарантирую его достоверность, т. е. хотя и не имею права ссылаться на них, но с разрешения г[енерал] м[айор] Гурко¹, имею доступ к первоисточникам – материалам, собранным в Военно-Исторической комиссии. Имел также в руках и отчет г[енерал] ад[ъютант] Куропаткина², но вследствие его «секретности» не могу ссылаться на него.

Желаю Вам всего хорошего и прошу Вас принять уверенья в моем глубоком уважении и совершенной преданности

А. Виноградский

P. S. Когда будете в наших краях – навестите, если найдете минуту – доставите большое удовольствие.

P. S. S. Я не упоминаю в записке моей, что, согласно заявлениям некоторых участников войны, в работе нашей В[оенно]-ист[орической] комиссии попадаются неточности; что же касается действий японцев, то их там довольно много. Масштаб труда недостаточно выдержан, видно, что торопились.

В справке я забыл упомянуть о «Летописи русско-японской войны», издававшейся полк[овником] ген[ерального] шт[аба] Дубенским³ в виде еженедельного журнала с красивыми иллюстрациями – издание изящное.

Труд морского генерального штаба, обнимающий события на море, весьма обстоятельный и подробный, ожидается не раньше этой осени, и скорее всего в 1912 г.

Преданный Вам А. Виноградский.

* Так у тексті.

** Див. нижче.

Справка для г-на Джемсона (Jameson)

С.П.Б. 6/III 1911 г.

I

1) Русско-японская война 1904–1905 гг.

Работа Военно-Исторической комиссии по описанию Русско-Японской войны. С. Петербург 1910 г. Издание официальное строго документированное, обнимает всю кампанию на суше, включает описание не только боевых действий, но и устройство тыла и вообще – административно-хозяйственные мероприятия в разные периоды войны.

Оценка событиям не приводится, говорится только о фактической стороне, состоит из пятнадцати томов*, весьма объемистых (некоторые до 880 стр., страница – 2400 букв), к труду приложено несколько сот (не менее 500) картографических приложений.

2) История русско-японской войны 1904–1905 гг.

Составлено по предложению Совета общества ревнителей военных знаний А. Н. Виноградским. Выпуск I удостоен конференцией его Императорской Николаевской военной академии малой премии г[енерал] л[ейтенанта] Леера⁴.

Весь труд будет состоять из 4-х выпусков (томов), заключающих до 1000 стр. (страница больше 2000 букв), и около 100 картографических приложений. Почти все в несколько красок, на камне (общество не сэкономило денег на издание планов).

Фактическая сторона строго проверена, отводится много места действиям японцев (по донесениям английских военных агентов – British Officers Reports, vol. I и II); боевые действия обеих сторон слиты и обработаны в одно изложение (единственное русское сочинение в этом смысле); приведена оценка событий; автор пользовался необнародованными данными архива Об-ва Ревнителей. Вып. I и II появились уже, в очень скором времени появится III, и осенью IV; т[ак] д[алее] вся война будет описана; говорится преимущественно о боевых действиях на суше: морская война и административная сторона лишь затрагиваются. Осада П. Артура появится в зависимости от общего [...]**, пятым выпуском (Вып. I – 1908 г., II – 1910 г., III и IV будут от 1911 г.).

3) Русско-японская война 1904–1905 гг. А. Свечина⁵.

По документальным данным труда Военно-Исторической комиссии и другим неточным частное издание (СПбг. 1910 г., около 400 стр.) обнимает сокращенно историю всей кампании, приведена оценка событий.

4) Русско-японская война в сообщениях в Николаевскую академию генерального штаба (СПб 1906–1907 гг.). Сборник описаний важнейших событий войны.

II

5) Галкин⁶. Четырехдневное сражение второй Маньчжурской армии. Хейгоутай-Сандепу (СПбг, 1910 г.) Около 350 стр. Много картографических приложений, весьма обстоятельный и ценный труд, частное изд[ание] Березовского.

* вернее книг, т. к. некоторые тома состоят из 2-х книг, томов же, собственно говоря, 9 [прим. док.].

** Слово не прочитано.

6) А. Ф. Шварц⁷ и Ю. Романовский⁸. Оборона Порт-Артура. В 2-х частях (2 тома) (СПбг 1908). Капитальный труд. Прекрасно изданный.

7) Описание боевых действий Маньчжурской армии под Мукденом с 4. II по 4. III. 1905 г. (Москва, 1907 г.) Составлено распоряжением быв[шего] главн[ого] г[енерал] ад[ъютанта] Куропаткина на основ[ании] оф[ициальных] источников и подлинных документов Управл[ения] ген[ерал] кварт[ирмейстра] при главноком[андующем]. 4 объемных тома.

III

8) М. Грулев⁹. В штабах и на полях Дальнего Востока. 2 тома.

9) К. Дружинин¹⁰: а) Воспоминания участников войны; в) Операция и бой под Бенсиху.

10) Л. Н. Соболев¹¹ (бывший командир VI Сиб[ирского] корпуса). Куропаткинская стратегия*.

11) Ц. И. Мартынов¹²: а) Бой при Ляньдянине¹³ и сражение на шахе; в) кажется «Воспоминания полкового командира»** и др.

Все эти труды (№№ 8, 9, 10, 11) очевидно до некоторой степени субъективны, местами документированы, в известной степени освещают события.

А. Н. Виноградский

ЦДІАК України. Ф. 836. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 3–7. Оригінал.

№ 3

1911 р., червня 7/20. – Лист О. М. Виноградського до А. К. Бодє

Многоуважаемый барон Август Клементинович***!

В дополнение к моей открытке из Луги спешу сообщить Вам, что прочел с большим удовольствием статью в присланном [номере] Am[erican] Hist[orical] Rev[iew] и с нетерпением жду следующего, если Вас, понятно, не затруднит его достать. Очень рад был оказаться Вам и такому почтенному журналу полезным.

Только что вернулся вместе с батареей из-под Луги, где провел 2½ недели на биваке на стрельбах. Последние были весьма интересны, но жизнь складывается тяжело? благодаря дождям и холоду (стоим мы в палатках, в лесу).

Пребывание там помешало мне посетить Американскую эскадру, которая, насколько я мог видеть и слышать, произвела отличное впечатление и пожалуй послужила звеном для восстановления хороших отношений. Из сухопутных американских офицеров (Вы пишете, что они все порядочные люди) я знал одного только – некоего Bentley-Mot, с которым проделал большие маневры во Франции в 1900 г. (где он был военным агентом). После я его встретил мельком в Пб-ге в 1904 г. (он находился краткое время при своем посольстве) и сохранил о нем прекрасное воспоминание.

* Касается Шахе и Мукдена [прим. док.].

** Этой книги у меня больше нет, а ссылки на нее в типографии, пишу на память, дабы не задерживать ответа моего¹⁴ [прим. док.].

*** Так у тексті.

Если Вам придется его встретить, не откажите передать ему от меня поклон.

Здесь у нас течет обыкновенная лагерная жизнь – кажется, большие маневры будут продолжительнее, чем прошлые года и захватят более обширный район.

Итак, до свидания, всего хорошего, преданный Вам

А. Виноградский

P. S. Не желая откладывать мое письмо до поездки в город, где у меня записан Ваш адрес, направляю письмо в посольство.

ЦДІАК України. Ф. 836. Оп. 1. Спр. 23. Арк. 1–2зв. Оригінал.

№ 4

1911 р., грудня 15. – Лист О. М. Виноградського до А. К. Бодє

Многоуважаемый барон Августин Клементинич*!

От души поздравляю Вас с Новым годом и желаю всего хорошего. Весьма сожалею, что в этом приезде в Россию нам не удастся с Вами повидаться и надеюсь на больше удачи в этом отношении в будущем. Пользуюсь отъездом повара нашего офицерского Софония, нанятого послом, чтобы переслать Вам поскорее это письмо. Повар этот между прочем очень хорош – он готовил ужин в день бригадного праздника – ужин, ошастливленный присутствием его величества. Как поживаете? Судя по газетам отношение к нам в Соедин[енных] Штатах должно быть неприятное. Вообще как будто события мировой важности как будто надвигаются и очень многие глубоко вдумчивые люди всяких профессий предсказывают нам серьезные осложнения в ближайшем будущем на всех фронтах. Нет сомнения, что в Порте орудует «третья» держава, которая была бы не прочь вмешать Турцию и отторгнуть для нее кусочек шахской земли с целью создания там самого длинного стратегического фронта.

После пребывания в Тульской губернии ездил к себе в Подолию и с радостью видел, какой блестящий порядок у г[енерал]-ад[ъютанта] Иванова в пограничных местностях и вообще как там, по отдельным единицам судя, много работают.

Кроме того во всем Юго-Зап[адном] крае замечается большой подъем культуры и народного самосознания в борьбе с еврейством. К сожалению, прочая Россия относится к последнему слишком равнодушно, в ущерб самой себе.

Здесь в Петербурге ничего нового – но условия службы значительно ухудшаются благодаря вечному безденежью частей, постоянным требованиям «завести да завести то-то и то-то без расходов для казны». Лично я продолжаю работать в январе выйдет мой III вып., апреле – IV, кроме того я работаю еще для юбилейного издания товарищества «Образование».

* Так у тексті.

** Нерозбірливо.

И так до свидания, всего хорошего, жму руку, преданный Вам – А. Виноградский.

ЦДАК України. Ф. 836. Оп. 1. Спр. 21. Арк. 18–19 зв. Оригінал.

¹ Гурко Василь Йосипович (1864–1937) – командувач військових підрозділів під час російсько-японської війни, з 1906 до 1911 рр. – голова Военно-історичної комісії з опису російсько-японської війни.

² Куропаткін Олексій Миколайович (1848–1925) – командувач військових підрозділів під час російсько-японської війни, з 1906 р. – член Державної Ради.

³ Дубенський Дмитро Миколайович (1857–1923) – офіцер, воєнний письменник і видавець. У 1904–1905 рр. видавав щотижневий ілюстрований журнал «Летопись войны с Японией».

⁴ Леер Генрих Антонович (1829–1904) – генерал інфантерії, викладач військово-навчальних закладів, з 1889 р. – начальник академії Генерального штабу, автор праць із тактики ведення бою і стратегії, організації підготовки до війни і управління масовими арміями. 1893 р. була заснована премія його імені за розробку тем із військової науки.

⁵ Свечін Олександр Андрійович (1878–1938) – офіцер, військовий теоретик, викладач.

⁶ Галкін Михайло Сергійович (1866–1920) – офіцер, воєнний письменник.

⁷ Шварц Олексій Володимирович (1874–1853) – військовий інженер, один із членів інженерної команди Порт-Артура під час російсько-японської війни.

⁸ Романовський Юрій Дмитрович (1877–1839) – учасник оборони Порт-Артура, герой російсько-японської війни.

⁹ Грульов Михайло Володимирович (1857–1943) – офіцер, воєнний письменник, герой російсько-японської війни.

¹⁰ Дружинін Костянтин Іванович (1863–1914) – офіцер, воєнний публіцист, викладач академії Генерального штабу, герой російсько-японської війни.

¹¹ Соболев Леонід Миколайович (1844–1913) – генерал інфантерії, учасник російсько-турецької війни 1877–1878 рр., герой російсько-японської війни, воєнний письменник.

¹² Мартинов Євген Іванович (1864–1937) – генерал-лейтенант, герой російсько-японської війни, воєнний історик.

¹³ Ляньданьсані.

¹⁴ «Дневник полкового командира (1904–1905)».

For the first time letters from a personal collection of the Augustin Bode (military attaché at the Embassy in the United States of America from 1908–1912) are published. In this letters unclosed condition of Russian-American relations in 1911 and showed the examples of cooperation between the historians of two countries.

Key words: Augustin Bode; Oleksandr Vynogradski; «American Historical Review»; Russian-Japanese war.